

OĞUZ ATAY'IN ROMANLARINDA TOPLUMSAL YABANCILAŞMA*

*Veysel ŞAHİN***

ÖZET

Oğuz Atay, yaşadığı dünyanın bir parçası olarak insanî atılım ve varoluşların yitip gitmemesi için çalışır. Ona göre toplum, milletin en önemli yapı taşıdır. Oğuz Atay için kendi ülküsel kimliğini metanın ötekileşen ve ötekileştiren yüzünde aramak en büyük toplumsal yıkımdır. İçteki yapıcı insanıml sese farklı bir bakış açısıyla kulak veren Oğuz Atay, toplumsal hafızada ortaya çıkan bu girift tıkanıklığı eserlerinde etkili bir şekilde irdeler.

Oğuz Atay'ın romanlarında toplumsal yabancılaşma, birey ve toplumu kendi öz değerlerine öteki kılan eylemsel ve düşünsel bir olgudur. 'Tutunamayanlar', 'Tehlikeli Oyunlar' ve 'Bir Bilim Adamının Romanı' adlı eserlerinde toplumun kendi öz değerlerine nasıl yabancılaştığını ortaya koyan yazar, toplumsal yapının bozulmasının başlıca nedenlerini kendilik değerlerine köksüzce yabancılaşma, hızlı şehirleşme ve metalaşma olarak görür.

Oğuz Atay'ın anlatılarında toplumu kendilik değerlerine öteki kılan her düşünce ya da eylem, toplumun kimliksel değerlerini parçalayan ve onu kendi ülküsel değerlerine yabancılaştıran sosyal bir çatışma durumudur. Oğuz Atay'ın eserlerindeki ele aldığı "ötekilik" ya da ötekileşmenin düşünsel boyuttaki yabancılığı, toplumsal boyuttaki yozlaşmışlığın eylemsel görünümüleriyle iç içedir. Anlatılarda simgesel değerler üzerinden verilen bu çatışma düzlemi toplumun varoluşsal reflekslerini tahrip ettiği gibi gelecek nesilleri şekillendirecek olan kurucu ve yaşatıcı deneyimsel sağaltımları da ortadan kaldırır.

Yaratıcılığı kimliği ve romanlarında uyguladığı teknikler bakımından geleneksel kalıpların dışına çıkan Oğuz Atay, bireylerden meydana gelen toplumsal ittifakın kendi öz değerlerine öteki olması ya da sırt çevirmesini, toplumun kendi insanî ve kültürel değerlerine yabancılaşması olarak değerlendirir. Oğuz Atay'ın anlatılarında toplumun kendilik değerlerine yabancılaşması ya da ötekileşmesi, düş(ün)sel ve eylemsel köksüzleşmedir.

Anahtar Kelimeler: Oğuz Atay, yabancılaşma, toplumsal değerler, ötekileşme, benlik, metalaşma, yozlaşma.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

**Dr. Fırat Ün. İnsani ve Sos. Bil. Fak. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl., El-mek: veyselsahin68@mynet.com

SOCIAL ALIENATION IN OĞUZ ATAY'S NOVELS

ABSTRACT

As a part of the world he lives in, Oguz Atay stands against the disappearance of human development and humane presence. According to him, society is the most important corner stone of the nation. For him, searching the ideal identity in the other and otherizing part of meta is the biggest social catastrophe. Oguz Atay, listening the inner humane voice with a different point of view, depicts this grift blockage appearing in social memory in his works in an effective way.

In Oğuz Atay's novels, social alienation is an actual and imaginary, ideational fact destroying the imaginary, ideational home and marginalizing the individual and the society to their own worths. In his works called "Tutunamayanlar", Tehlikeli Oyunlar", and "Bir Bilim Adamının Romanı"; he presents how the society is alienated from its own values by alienating the individuals from themselves and from the society. In his novels, the major reason of the social structure's being deformed is rootless alienation, rapid urbanisation, and commodification.

In Oguz Atay's narratives, each thought and act otherizing the society against self-values is a social conflict disrupting the identity values and alienating it from its own ideal values. The wildness of "otherness" or "otherizing" in ideational dimension handled in Oguz Atay's works is intertwined with the actual appearances of degeneration in social dimension. This conflict order given in the narratives in terms of symbolic values both destroys the society's existential reflexes and abolishes the foundational and freshening empiric therapies that will formalize future generations.

Oğuz Atay, who goes out of the traditional patterns in terms of his creativity and the techniques he has used in his novels, states that society's disregarding its own values related to dream/thinking and operational perspectives means the alienation from its humane and cultural values. According to him, society's alienation from its own values is becoming thoroughly rootless, obscure and lost.

Key Words: Oğuz Atay, alienation, social values, otherness, ego, degeneration, commodification.

Giriş

Yaşamak, bir başına kalmak ve yaşadığın kadar dünyayı içselleştirip onun rüyasını görmektir. Ama her şeyden önce kendi kimliğini bulmak için yaşamak, biraz başkaldırmaktır. İnsanî varoluşların en önemlisi, kendini tanımak ve tanıdıkça da dünyanın ontolojik akışına tutunmaktır. Tutunma ise özü itibarıyla "Tehlikeli (Bir) Oyun"dur. Zira tutunanlar veya "Tutunamayanlar"dan olmak, öteki ya da yaban olmayı da beraberinde getirir. Nitekim öteki olmak ya da yabancı olmak, dünyanın evrensel işleyişi içinde bir gerekliliktir. İnsanın ontolojik olarak yaşadığı yabancılaşma, kişi ve toplumlara kendini tanıma ve fark etme olanağı sunar. Bu açıdan toplumsal yabancılaşma, kolektif bilinçte oluşan tıkanmaların yeniden açılmasını sağlar. Ancak bu süreç kimi zaman kendi olmak yerine bir başkası olmakla da sonuçlanabilir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013*

Modernizmin getirdiği metalaşmış değerler bütünü, toplumları ötekine dönüştürdüğü toplumsal çöküşü de hızlanmaktadır. Sanatçılar da toplumda oluşan yozlaşmayı bir ayna gibi aksettirerek bize toplumsal kimliğimizi hatırlatır. Nitekim sanatçı, toplumun değerlerini kendine toplayan, evrenin görünüm ve yaşantılarını yeniden düzenleyen “*Harici âlemden alınan unsurlarla üzerinde yaşadığımız dünyaya benzer ama ayrı,*” (Aktaş, 2000: 18) bir dünya ortaya koyandır.

Oğuz Atay da yaşadığı dünyanın bir parçası olarak insanî atılım ve varoluşların yitip gitmemesi için çalışır. Çünkü ona göre toplum, milletin yapı taşıdır. Kendi kimliğini metanın ötekileştiren yüzünde aramak, en büyük toplumsal yıkımdır. İçteki insancıl sese farklı bir bakış açısıyla kulak veren Oğuz Atay, toplumsal hafızada ortaya çıkan tıkanıklığı eserlerinde etkili bir şekilde irdeler.

Yaratıcılığı ve romanlarında uyguladığı teknikler bakımından geleneksel kalıpların dışına çıkan Oğuz Atay, post-modernist ve postmodern roman yazarı ilk romancılarımızdandır. Moran, Oğuz Atay'ın “*James Joyce gibi modernist bir yazarla Nabokov gibi post-modernist bir yazardan çok etkilen(diğini)*” (Moran, 2002: 266) belirtir.

Oğuz Atay'ın romanlarında yabancılaşma, bireyden topluma doğrudur. Bu eğri yabancılaşmanın önce bireyde daha sonra ise toplumda ortaya çıktığını gösterir. Bu bakımdan yabancılaşma, “genelde insanı kendisine, değerlerine, cemaate ve yarattığı teknoloji ve toplumsal kurumlara bağlayan bir şeyin-bağlar-yittiği, kayıp olduğu, incindiği ve durumun çeşitli “*patolojilere*” yol açtığı fikri üzerinde tanımlanmaktadır.” (Özbudun vd, 200: 838–39).

Bu bağlamda toplumun temelini temsil eden birey, içinde bulunduğu yaban/lık -öteki/lik- durumundan ötürü, kendi benliği ve toplumsal değerleriyle savaşır. Savaş, kendi değerlerine yabancılaşmaya başlayan birey ve toplumun kendine ve dış dünyaya başkaldırısıdır. “*Her başkaldırıda haksızlığa karşı, bir tiksintiyle birlikte insanın kendi benliğinin herhangi bir yanına tam ve birden bire bir katılış vardır.*” (Gündoğan, 1997: 116). Başkaldırı, bireyin ötekileşen değerler dünyası ve onun bunaltı veren görünümüne bir tepkidir. Bu tepki ne kadar şiddetli ve hızlı olursa, bireysel ve “*toplumsal bunalım ve bunama*” (Çoşturoğlu, 2001: 133) o derece hızlı ve sancılı olur.

Evrende hiçbir şeyin değişmeden devam etmesi imkânsızdır. Bu açıdan birey ve toplumlar da durmadan değişir. Değişim, olumsuz yönde olursa insan/lık ve toplum birbirinden farklılaştırarak uzaklaştırır. “*Modern toplumlarda değişme, ilerlemenin, gelişmenin bir önkoşulu sayısız fırsatların anası olarak görülür... Modern insan, yeni nitelikler kazanmakta yeni kimliklere bürünmekten çekinmez.*” (Ergil, 1994: 71). Yeni kimliklere bürünen birey ve toplum, modern yaşamın büyümesine kapılıp ülküsel değerlerinden uzaklaştıkça maddelerle kuşatılmış evrende bir başkasına dönüşür. Bu evrende “*Objektif anlamda benim dünyam yoktur.*” (Uygun, 1972: 135) diyen birey ve toplum, dünya ve evrensel değerlere yabancılaşır.

Hegel için yabancılaşma, ontolojik bir problemdir. “*dialektik kavramı*” ile *Geist*'in kendine başkalaştırması, tikelletmesi ve kendi kendini dışa vurarak, *Geist*'in kendine yabancılaşmış durumu olan algılanabilir bu gerçek evreni yaratma süreci” (Tuğcu, 2002: 98) olarak görür. Yabancılaşma sonucunda dünyasız kalan insan, *Geist*'i sayesinde yeni bir dünya kurar. Bu dünya, dış çevreden kopan bireyin oluşturduğu iki yabancı evrendir. “*Birincisi gerçeklikler dünyası ya da Geist'in kendine yabancılaşmasıdır. Öteki, kendini birincinin üzerine yükleyerek salt bilinç ortamında kendisi için kurduğu dünyadır.*” (Tuğcu, 2002: 98). Bu iki katmanlı evrede birey ve toplum, kendini yeniden yapılandırır.

Birey ve toplum düşünsel ve eylemsel olmak üzere iki şekilde yabancılaşır. Baskı ve kuşatılmışlık, toplumu ötekileştirdiği gibi kendiliğe doğru da çeker. Bu çekilme, “*ötekileşmenin, en trajik boyutu, kişinin kendini var eden değerleri yıkan gücün kendisine dönüşmesidir.*” (Korkmaz, 2008: 18).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Oğuz Atay'ın romanlarındaki kahramanlar da yozlaşan değerler düzleminden kurtulmak için kendilerini saf, temiz olan kendilik değerlerine hapseder. Madde ve onun değerleri, yatay boyutta birey ve toplumu ötekileştirirken, metalaşan ilişkiler ise dikey boyutta birey ve toplumun bilincini harabeye çevirir.

Bireyden topluma giden Oğuz Atay, bireysel yabancılaşmada en büyük etkiyi toplumun kendi öz değerlerine yabancılaşması olarak görür. Yazar, 'Tutunamayanlar', 'Tehlikeli Oyunlar' ve 'Bir Bilim Adamının Romanı' adlı eserlerinde toplumun kendi öz değerlerine nasıl yabancılaştığını vurgular. Turgut Özben'in, toplumun kendi değerlerine yabancılaştığının farkına varması, onun kendi değerlerine yabancılaşan toplumdan ayrılarak kendine özgü bir dünya kurmasına neden olur. 'Tutunamayanların' anlatı kişisi Selim Işık da toplumun tutunamayanlar tabakasındandır. Tutunanlar ise toplumun metalaşmış değerlerini benimseyen kimselerdir.

Biz bu çalışmada Oğuz Atay'ın romanlarındaki toplumsal yabancılaşmayı "*Toplumun Düşünsel Olarak Kendi Değerlerine Yabancılaşması ve Toplumun Eylemsel Olarak Kendi Değerlerine Yabancılaşması*" başlıkları altında inceleyerek sosyal ve psikolojik boyutlarını ortaya koyacağız.

1. Toplumun Düşünsel Olarak Kendi Değerlerine Yabancılaşması

Toplumun hafızası bir havuza benzer. Bu havuz, bireylerden meydana gelen damlaların uyum içinde bir araya gelmesiyle oluşur. Havuzun durgun saf bir suyla dolu olması; "*Büyük ölçüde yerleşik normlara uymaya ve temel sosyal değerleri benimsemeye bağlıdır.*" (Ergil, 1994: 193). Ancak yabancılaşma, toplum ve insanın dünyaya geliş nedeni olduğu da unutulmamalıdır. Nitekim "*Tanrı boyutsuz bir tekillik durumundadır; kendini bilmek, kendine bakmak için yabancılaşmayı başlattı, kendine yabancılaştı.*" (Tuğcu, 2002: 99). Bunun sonucu olarak da birey ve toplumlar, kendini tanımak ve öz değerlerinin geçerliliğini görmek için durmadan değişir. Değişimle gelen modern yaşam algısının birey ve toplumlar tarafından tam anlamıyla kavranamaması, toplumsal işleyişi aksatır.

Oğuz Atay'ın kahramanlarının içinde yaşadığı toplumla çatışması, "*toplumsal normlar arsında kimlik yitimine uğrayan birey-insanın*" (Ecevit, 2005: 294) değerler dünyasını köksüzleştirir. Bozulan bu toplumsal düzen içinde Turgut Özben, Selim Işık, Hikmet Benol, Mehmet, Mustafa İnan, Hüsamettin Tambay ve Olric çatışmalar yaşar.

'Tehlikeli Oyunlar' romanın başkahramanı Hikmet Benol'un, toplumun bozulan değerler dünyasına karşı yeni ve tehlikeli bir düzen kurması, kendi değerlerine yabancılaşan toplumsal (bilince) yapıya bir tepkidir.

"Bizde bir "başkalık" olduğunu söylüyor. Ben bu başkalıktan şüpheye düşüyorum? Çünkü yaşamın icabı, salim düşünmeye çalışıyorum: Ben mi şaşırırım, yoksa herkes birden garip bir cinnete doğru mu yol alıyor? Hikmet Benol'a göre ülkemizde herkes aklını oynatmış; memleketin tedavi için İngiltere'ye gönderilmesi icap ediyormuş." (Tehlikeli Oyunlar, 2004b: 73)

"Hüsnü Bey pek dindar sayılmazdı. Turgut'un kulağına ezanı fısıldarken de gene Kadim Yunan gibi bilmediği bir düzenin ezberciliğini yapıyordu. Doğu ve Batı kültürünün sembolleri, onun kafasında, bütün ürkütücü yönleriyle, birbirine karışmadan durabiliyordu" (Tutunamayanlar, 2004a: 56).

Oğuz Atay'ın eserlerinden alınan yukarıdaki bölümler toplumsal bilincin kendilik değerlerine yozlaştığını göstermektedir. Toplumun cinnete doğru gitmesi veya parçalanmış düşünsel değerler içinde yaşaması, ötekiliğin bir başka göstergesidir. Oğuz Atay'a göre toplumun kimliği ve kimliksel değerlerini yitirmesi, o toplumun mensubu olan bireyleri de derinden sarsar.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Sarsılan bireyler, içinde yaşadıkları sosyal ortamlardan kaçarak kendilerine yeni oyun dünyaları ve ütopyalar kurar.

1.1. Düşünsel Olarak Kendi Değerlerine Yabancılaşma

Yabancılaşma toplumda önce düşünsel olarak başlar. Toplumun kendilik değerlerine tutunamayışı, bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları toplumsal yapının parçalanmasına neden olur.

Toplumun kendi değerleriyle çatışma yaşaması, onu bir arada tutan öz değerlere savaş açmasına neden olur. Burada önemli olan kendiliği ifade eden öz değerlerin birbirine neden ve nasıl savaş açtığıdır. Toplumu yaşatan ve insanı yücelten değerlerin unutulması veya tamamen silinerek ortadan kaybolması, bir yabancılaşma sorunsalıdır.

Oğuz Atay, 'Tutunamayanlar' adlı romanında toplumun düşünsel olarak kendilik değerlerine öteki olması, toplumsal yaşantıyı tahrip eder. Tahrip olan her kendilik değeri, bir başkası ve ötekiliği de beraberinde yaratır.

"Selim: "Hayata dayanamadığımız için espri yapıyoruz. Ahlak düşkünleri gibi doğru yoldan sapıyoruz. Bütün kurtuluş yollarını kapıyoruz. İşte kapı, işte, "Turgut "yeter canım Selim! İnsan kardeşim! Hayat dalına yuvasını yapmış biricik eşim. Bırak devam etsin rezil gidişim" (Tutunamayanlar, 2004a: 80) diyerek toplumun yozlaşan değerler karşısında çaresizliğini gözler önüne serer. Selim Işık'ın, "sapma" ibaresini kullanması, çok önemlidir. "Sapma", içinde yaşanılan andan veya ortamdaki ayrılarak yeni değerler dünyasına yönelmedir. Selim Işık'a göre toplumun doğru yoldan yani kendilik değerlerden sapması, ilk olarak toplumun düşünsel dünyasında gerçekleşir. Bu düzlemde eğer toplum, kendilik değerleri yerine metalaşmış ve kimliksizleşmiş değerleri koyarsa içtenlik değerine ötekileşir. Marks, "İnsanı toplum tarafından biçimlendirilmiş bir varlık olarak gördüğü için bozuklukların kökenlerini toplumsal düzenin belirli niteliklerinde görür." (Fromm, 2001: 70). Böylece yabancılaşmış toplum içinde barındırdığı bireyleri de kendine öteki haline getirir.

Oğuz Atay'ın 'Tehlikeli Oyunlar' adlı romanında kendi kimliksel değerlerine düşünsel olarak yabancılaşan toplum, içtenlik değerlerinin yaratmış olduğu çatışmayı bireylere yansıtır. Toplumun kendilik değerlerine karşı düşünsel çatışma yaşaması, Hikmet Benol'un, toplumsal yapının ötekileş(tir)en yapısına baş kaldırmasına neden olur. Hikmet Benol'a göre toplum, düşünsel olarak kendilik değerlerine yabancılaşmış hastalıklı bir yapıya dönüşmüştür. Bu hastalıklı yapının temelinde metaya tapma ve kendi ülküsel değerlerini öteki görme vardır. Metalaşmış değerler düzleminin etkisi altına girmeyen veya bu olumsuz değerlerin farkına varanlar ise yaşamının kendilik eksenli işleyişine katılarak yitip gitmekten kurtulur. Bu fark edişler bütünü, Oğuz Atay'ın romanlarında ilk olarak aydınlarda görülür. Nitekim Hikmet Benol da kendi kimliği ve değerlerine yabancılaşan toplumsal yaşantıdan bunaltı duyar.

"Ah ne olurdu albayım, Sevgi de Bilge de evlilik de sizin gibi gerçek dışı bir oyun olsalardı! Onları yeni baştan istediğim gibi oynayabilseydim! Oysa bunların hepsi bana oynanmış birer oyun. Sizin gibi gerçek dışı güzelliği yok hiç birinin. Bana itiraz etmeyin... Albay güldü "Başka dünyanın adamı olduğun muhakkak." Ha ha... Karşıma geçmiş benden ayrı sözler ediyor. Sen hangi dünyanın insanısın bakalım?" (Tehlikeli Oyunlar, 2004b: 352).

Hikmet Benol'un kendisini yaşadığı toplumsal düzene yaban görmesi, toplumun kendilik değerlerinden uzaklaştırmasındandır. Yaşadığı toplum içinde bir başka dünyanın insanı olmak başlı başına ötekiliktir. Hikmet Benol'un, toplumun işleyişine tutunamaması, onun tehlikeli bir oyunun oynanmasını da gerekli kılar. Zira oyun, bir başkası olmanın en basit yoludur.

Toplumsal anlamda değerler çatışması yaşamak toplumun içinde barındırdığı kendi olma bilincini özümseyememesinden kaynaklanır. 'Bir Bilim Adamının Romanı'nda da olumsuz yaşantı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

ve algıların toplumu kendilik bilincinin uzaklaştırıp, nasıl ötekine dönüştürdüğü görülmektedir. Kendilik değerlerinin çatışmalarla tahrip edilmesi, olumsuz değişime açık olduğunu da ortaya koyar. Nitekim toplum, zamana ayak uydurmak zorunda olan kendilik değerlerinin yapıcısı ve yıkıcısıdır. Mustafa İnan da kendilik değerlerine bağlı, değişime ayak uyduran, yenilikçi biridir. Fakat toplumun kendi ülküsel değerlerine ötekileşmesi, kendilik bilincinde sahip olan Mustafa İnan'ı aşağılayıp onunla alay etmelerine neden olur. Zira insanı aşağılayıp onunla alay etme, yabancılaştırmanın ironik boyuttaki görünümüdür.

“Kayıt bürosunun önü kalabalıktı. Sıra bekleyen gençler, bu sarı soluk benizli çekingen delikanlıyı görünce gülümsediler. Biri sordu: “Ne istiyorsun hemşerim?” İstanbullu bir gençti bu. Uzak diyarlardan gelmiş bu “hemşerim” ile biraz eğlenmek istiyordu anlaşılır. “İş arıyorsan yanlış kapı çaldın; burada kayıt var.” Mustafa İnan sustu. Büyük şehirde insana yabancı olduğunu hemen hissettirirlerdi.”Burada Mühendis Mektebi için kayıt yapılıyor” dedi bir başkası, “sen ne arıyordun?” Mustafa kendini küçümseyerek süzenlere derdini anlatmaya çalıştı.” (Bir Bilim Adamının Romanı, 2004c: 62-63).

Kalabalıklaşan insan yığın(lar)ı, kendine özgü yeni ve başkalaşmış değerler benimsedikçe kendi öz değerlerinden kopar. Bu durum kolektif bilincin, öz değerlere tutunamayışı ve kendini durmadan değiştirmesine neden olur. Zira metalılaştıran insan, geniş anlamıyla kendi dünyasını ve yaşamı ötekileştirir.

Toplumsal bilinç, kendi içinde durmadan sosyal tabakalar yaratır. Bu tabakalar, ötekileşen toplumsal değerlerin birbirleri ile karşılaşp çatıştığı zirve noktalardır. Oğuz Atay'ın romanlarında işlenmiş olduğu toplumsal algı ve yaşantılar, kedileşememenin oluşturduğu çatışmalar eşiğidir. Bu kaygan zeminde toplum, tutunma(ma)yaya veya ötekileşmeye yönelmektedir.

Anlatılarda, ‘Tutunamayanlar’ toplumun ahlakî ve insanî değerler tabakasını oluştururken tutunanlar ise toplumun ötekileşmiş ve yozlaşmış düzlemini simgeler. Yazar eserlerinde, toplumsal yapıdaki değişimleri, düşünsel boyuta çekme gayretindedir. Bu yüzden toplumsal tabakalar arasındaki eşik durmadan değişim gösteren bir konumundadır. Turgut Özben'in, küçük burjuva yaşantısının metalaşan yüzüne karşı tokat vurması, kendi değerlerine yabancılaştıran toplum içinde bir var olma çabasıdır. Romanda Turgut Özben, kendi değerlerine yabancılaştıran toplumun bir bireyi konumundadır. Turgut Özben'in; *“Benim ayrılmama seyirci kalmanız ne kadar dehşet verici. Sonra, durum artık saklanmayacak bir şiddet kazanınca, şaşırılmış görüneceksiniz. Sahte bir şaşkınlık göstereceksiniz. Sizi hesaba katıp yola çıkaranları büyük hayal kırıklığına uğratiyorsunuz. Ne diyeyim? Siz beni tanımiyorsanız, ben de sizi hiç bilmiyorum. Bana da üzülmiyorsunuz. Daha beter olun”* (Tutunamayanlar, 2004a: 403) şeklindeki siteminde “siz”, diye nitelendirdiği, toplumsal yapının yozlaşmış kişileri ve işleyişidir. “Şaşkınlık” ibaresi ise bir gösterge olarak toplumsal bilincin sarsıldığını imler. Nitekim şaşkınlık içinde olmak *“Bir toplumsal sorunun bilincin de olmak(tır)”* (Ergil, 1994: 223). Eğer bir toplum, sanayileşme ve metalaşmadan dolayı kendi kimliksel değerlerinin farkına varmazsa o toplumda çöküntü meydana gelir.

‘Bir Bilim Adamının Romanı’nda yozlaşan toplumun, kendilik değerlerinin merkez gücü olan aydınlı yabancılaştıran onunla çatışması, toplumun ülküsel anlamda değerlerinin çürüdüğünü gösterir. *“İnsanın yolunu bulması da kolay değildi. Ülke 1930 yıllarında büyük bir sarsıntı geçiriyordu. Yetişmiş ya da yetiştikleri söylenen aydınlar bile yüksek duvarların tepesinde kalıyorlardı, ne tarafa atlayacaklarını bilmedikleri için.”* (Bir Bilim Adamının Romanı, 2004c: 74) Yazarın, “yüksek duvarlar” diye nitelendirdiği, katı ve yozlaşmış toplumsal yaşantı(lar)dır. Bu yaşantılar, sosyal yozlaşma sonucunda bireylere tepeden bakan ve onları ezip sömüren bir yapı doğurur. Toplum içindeki sosyal tabakalar da, bu sosyal yapının sancısını yeni değer alanları açarak ortadan kaldırmaya çalışır. Yaratılan bu yeni değer alanları, ne yapacağını şaşırılmış, hangi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

yöne tutunup kendisini var edeceğini bilemeyen, korku ve kaygı duyan insan yığını meydana getirir. Nitekim sosyal anlamda yabancılaşma, ileriki yaşam için korku ve kaygı yaratır. Çünkü “insanın topluluk hayatı, bireysel hayatından önce gelmektedir.” (Adler, 1997: 129) ve insan bu olguların ortadan kalkmasından hep çekinir. Eğer toplumsal ittifak olgusu yabancılaşma sorunsalı sonrası kendi içtenlik değerlerini tahrip ederse, o toplum içinde yaşayan bireyler de hayatlarını sürdürmez. İnsan varlığının devam etmesini sağlayan temel şey toplumun kendisidir. Oğuz Atay'ın ‘Bir Bilim Adamının Romanı’nda da ifade ettiği gibi toplum, yüksek bir duvar gibi kendisini çepeçevre saran yozlaşmış ve sıkışmışlıktan kurtulmak için çareler arar. Bunun sonucunda toplum ya o yüksek duvarın kendisi -ötekileşmiş toplum- olur ya da o yüksek duvarın üzerinde intihar eder. Bir toplumda intiharın görülmesi, düşünsel olarak yozlaşan kolektif bilincin, ülküsel değerlere tutunamadığı anlamına gelir. Özellikle mekânsal düzlemde şehirler, insan toplulukların bir arada yaşadığı ortam olmaktan çıkarak çatışmanın merkezi olur. Bu tür ortamlarda insanlar birbirlerinden habersiz ve öteki olarak yaşar. Herkes için bir diğeri hep öteki ve yabancıdır. Korkmaz bu durumu; “insanın tabiatından kendi hesabına koparıp aldığı kent şekilsiz, kişisiz ve kimliksiz yığınlar, bütünü” (Korkmaz, 2002: 135) şeklinde tanımlar. Oğuz Atay'ın eserlerinde şehir, insan yığınlarını kimliksiz ve öz değerlerinden yoksun bırakır. ‘Tehlikeli Oyunlar’da, Hikmet Benol’un şehrin yozlaşan değerlerini eleştirip metalaşan şehir hayatı ve değerleriyle alay etmesi, bunun bir göstergesidir.

“Nerede oturuyorsunuz Hikmet Benol?”

“Söyledim ya gecekonduda”

“İnanmam.”

“Onun gibi bir yer. Gecekondu kıtasına dar bir parçayla bağlıyım.”

“Nasıl yaşıyorsunuz? Ne yapıyorsunuz.” (Tehlikeli Oyunlar, 2004b: 138).

Anlatı kişisi olan Bilge'nin, “inanmam” şeklindeki şaşkınlığı, toplumsal yabancılaşmanın şehirdeki görünümüdür.

‘Bir Bilim Adamının Romanı’nda “Gençler dinlenmesini sevmezler ama sen taşradan geldin; bu yüzden büyük şehir geleneklerini benimsememiştir henüz.” (Bir Bilim Adamının Romanı, 2004c: 15) diyen orta yaşlı adam, aslında bozulan şehir yaşamı ile ironik bir şekilde alay eder.

Toplumunu meydana getiren bireyler, kendi içtenlik değerlerini metalaşan yaşamın yeni değerlerinden üstün tutmadıkça yaratılan her yeni değer, toplumu kendine ve içtenlik değerlerine biraz daha öteki kılar. Bu açıdan toplum her şeyden önce kendi değerleri içinde oturarak yabancılaşmanın sancılı trajikliğinden kurtulmalıdır. Her ne kadar her soylu varoluş ilk önce bir yabancı ve öteki olmakla başlasa da önemli olan onu kendi/lik ekseninde eritmek ve yeni başlangıçlara gebe bırakmaktır.

2. Toplumun Eylemsel Olarak Kendi Değerlerine Yabancılaşması

Toplumsal olarak yaşanan bunaltı ve bulantının kendilik değerleri üzerine abanması, yabancılaşmanın eylemsel dönüşümünün bir göstergesidir. Toplumun kendi öz değerlerine karşıt değerler ortaya koyması, toplumun kolektif bilincinde parçalanmaya neden olur. Nitekim sosyal hayat, bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu bir anlaşmalar bütünüdür. Birey, bu anlaşmalar bütünü içinde hayatına devam eder. Bu anlaşmalar bütünü içinde çöküş yaşanırsa birey kendini güvende hissetmez.

Oğuz Atay, romanlarında toplumsal yapının bozulması sonrasında, birey ve toplumun kendi öz değerlerini tahrip ederek yok ettiğini dile getirir. Oğuz Atay'ın romanlarında insan meğiyle şekillenen toplumsal yaşam, öteki ve insancıl olmayan değerlerin sıkıştırması sonucu

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

kaotik bir yabancılaş(tır)ma eylemine dönüşür. Toplumsal parçalanma, çalkantı ve hesaplaşmaların bu düzlemde eyleme dönüşümü, Oğuz Atay'ın anlatılarında sosyolojik bir sorunsal olarak işlenir. Oğuz Atay'ın eserlerinde toplumun kendilik değerlerine ötekileşmesi, toplumun eylemlerini kendi ülküsel değerlerine yabancılaştırır.

Hayatın insanı sıradanlaştıran yapısını sorgulamadan ona bağlanma, Oğuz Atay'a göre toplumsal reflekslerin bozulması anlamına geldiği gibi sonun da başlangıcıdır. Turgut Özben'in içinde bulunduğu toplumsal yaşantı ağının yozlaşması, Turgut Özben'i içinde yaşadığı ve yaşattığı düşünsel ve toplumsal ortamdaki kaçmaya mecbur eder. Zira kaçma eylemi, toplumsal hayatın bulantısının eyleme dönüşmüş halidir. Bu bağlamda Oğuz Atay, 'Tutunamayanlar', 'Tehlikeli Oyunlar' ve 'Bir Bilim Adamının Romanı' adlı eserlerinde eyleme dönüşen yabancıların yıkıcılığını gözler önüne serer.

2.1. Eylemsel Olarak Kendi Değerlerine Yabancılaşma-Ötekileşme

Eylemsel olarak yabancılaşma-ötekilik, her şeyden önce birey ve toplumun kolektif bilinç/altında orta çıkar. Toplum ve birey, kendi belleğinde kendi kimlikli değerleriyle karşı karşıya geldikçe hep bir kaçma, bir yere sığınma ihtiyacını duyar. Nitekim kolektif bilinç/altının yegâne değişmezi olan kimlikli değerler, toplumsal baskılar yüzünden bastırılır ya da öteki görülerek ondan uzaklaşılır. Özünde bilinçaltı, kuşatılmış olan kimlik ya da öteki yüzümüzün karanlık mahzenidir. Bu mahzende birey, kendisiyle yüzleştiği gibi toplumda kendi varoluş dinamikleri ile yüzleşir. Her yüzleşme bir çatışmayı da beraberinde getirir. Bu çatışmada kimi zaman birey ve toplum, kendine (ben'ine, benliğine) yabancı olarak ortaya çıkar.

'Tutunamayanlar' romanında toplumun kendi ahlakî değerlerine sırt çevirmesi, bireylerin kendilerini ahlakî değer yitimine uğramış bir toplumun içinde bulmasına neden olur. Kolektif bilinç/altının, kendini öteki olarak eyleme dönüştürmesi, dünyanın ötekileşen işleyişinin insanî değerlere ayak uyduramamasındandır. Turgut Özben'in, arkadaşı Selim Işık'ın hayatını araştırmak için çıktığı serüven, özünde toplumun değişerek yok olan değerler dünyasını keşfetmedir. Bu simgesel yolculukta toplumun kendi öz değerlerine yabancılaşmasının ortaya konması, bireylerin de içtenlik değerlerini yitirdiğini imler. Anlatı kişisi Turgut Özben'in, şehirde silikleşen Selimlerin hayatlarını irdelemesi, yitikleşen değerleri açığa vurmaya yönelik girişimdir. Romanda Turgut Özben'in en önemli sorunu, toplumun ötekileşen yapısını gözler önüne sermektir. Bu yüzden şehir, Turgut Özben için en uygun mekândır. Nitekim Selim Işık, şehrin karmaşık ve kirlenmiş çıkmazında, eylemsel olarak var olmak için intihar eder. Turgut Özben'in, Selim Işık'ın intiharının sebeplerini araması, toplumun kolektif olarak yabancılaşmanın pençesinde nasıl kıvrandığını göstermekten başa bir şey değildir.

Turgut Özben'in, arkadaşı Selim Işık'ı aramak için gittiği sosyal ortamlar, bireylerin yaşamlarında yer alan yabancı olguların eylemsel görünümüdür. Turgut Özben'in, Selim Işık'ın arkadaşlarıyla tanıştığı "genelevleri, resmi daireler, meyhaneler v.b" mekânlar, insanın nasıl yozlaşmış toplum içinde yaşamaya mahkûm edildiğini gösterir.

"Selim'in döneminde bu bataklıkta yer yer binalar yollar ve kaldırımlarla kapamışlardı. Fakat şehrin ortasında bulunan ve yeni yetişmekte olan memur sınıfının bitki kültürünü artırmak amacıyla yapılan büyük bir park her yeri çamura buluyordu... Selim Işık'ın deniz-havuz adını verdiği bu su kütlesinin derinliği belki bir adam boyuna ulaşıyordu. Pisliği nedeniyle dibi hiçbir zaman görülmediği için derinliğini tam bilmeye imkân yoktu." (Tutunamayanlar, 2004a: 228)

Selim Işık'a göre toplumsal düzenin bozulması, kendilik değerler dünyasının da işleyişini ortadan kaldırır. Bu yüzden o, yozlaşmış toplumsal ortamları bir bataklığa benzetir. Bataklık insanı yutan, silen ve öldüren bir yapıdadır. Pislik ve bozulmuşluğu nedeniyle dibi hiçbir zaman görünmediği gibi yaratıcı ve doğuruculuğu da yoktur. Yazar, "bataklık imgesi" yola çıkarak

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

toplumsal düzenin nasıl bir bataklığa dönüştüğünü, bireylerin ise kaçınılmaz olarak bu bataklık içine nasıl çekilip boğulduğunu ifade eder. Oğuz Atay'ın romanlarında yer alan sosyal ortamlar, kahramanlarının yabancılaşma sonucu eylemsel çatışma yaşadıkları yerdir. Bu ortamlarda kahramanlar, eylemsel açıdan ya kendi içtenlik değerlerine sığınır ya da kendi içtenlik değerleri ile savaşır.

'Tutunamayanlar'ın kahramanı Turgut Özben de yozlaşmış metalar dünyasından kurtarmak için Selim Işık kendine örnek alır. Bu durum aslında hayata tutunan, ötekileşmiş metalar dünyasına bir başkaldırıdır. Turgut Özben, Selim Işık'ın ölümü ile aydınlanır ve kendi içsel dünyasının sesi olan Olric'e yani "ikinci benliği, içbenliğine" (Aytaç, 1999: 167), "Yüce Birey"e (Fordham, 2004: 74) yönelir.

'Tehlikeli Oyunlar' ve 'Bir Bilim Adamının Romanı'ndaki toplumsal yapıyı oluşturan kendilik değerlerinin yozlaşması, toplumsal yabancılaşma ve kimlik yitimini doğurur. Bu açıdan 'Tehlikeli Oyunlar'ın başkahramanı Hikmet Benol da kendi 'ben'ini yeniden kurmak ve ona dönüşmek için gecekonduya taşınır. Anlatı kişisi Hikmet Benol'un şehirde olduğu gibi gecekonduda da kendisini yaban hisseder. Ancak daha sonra kendi iç benliği olan Hüsamettin Tambay ile tanışır. Hüsamettin Tambay, Hikmet Benol'da bilinçaltın bastırıldığı bozulmamış kimliği, kendini tamamlamış iç benliğidir. Bundan dolayı Hikmet Benol'un bilinçaltında kurduğu oyunlar dünyasının başkişisi Hüsamettin Tambay'a sığınır. Oyun, içinde yaşanan ana yabancılaşma ve yeni avuntular dünyası kurmanın bir başka yoludur. Hikmet Benol da metalaşan dünyadan kaçarak kendini bölüp parçaladığı oyun/lar dünyasına sığınır.

'Bir Bilim Adamının Romanı'ndaki Mustafa İnan, toplumun kendi değerlerine eylemsel olarak yabancılaşmasını bilim dünyasının penceresinden vermeye çalışır. Mustafa İnan öteki olmak yerine kendini insani değerler etrafında var ederek köksüzleşip yitip gitmekten kurtulur.

Sonuç olarak Oğuz Atay'a göre bireylerden meydana gelen toplumun düşünsel ve eylemsel açıdan kendi öz değerlerine sırt çevirmesi, toplumu insanî ve kendilik değerlerine yabancılaştırır. Toplumun kendilik değerlerine yabancılaşması ise başlı başına bir köksüzleşmedir.

Oğuz Atay'ın anlatılarında toplumu kendilik değerlerine öteki kılan her düşünce ya da eylem, toplumun kimliksel değerlerini parçalayan ve onu kendi ülküsel değerlerine yabancılaştıran sosyal bir çatışma durumudur. Oğuz Atay'ın eserlerindeki ele aldığı "ötekilik" ya da ötekileşmenin düşünsel boyuttaki yabanlığı, toplumsal boyuttaki yozlaşmışlığın eylemsel görünümüleriyle iç içedir. Anlatılarda simgesel değerler üzerinden verilen bu çatışma düzlemi toplumun varoluşsal reflekslerini tahrip ettiği gibi gelecek nesilleri şekillendirecek olan kurucu ve yaşatıcı deneyimsel sağaltımları da ortadan kaldırır. Bu bağlamda Oğuz Atay, 'Tutunamayanlar', 'Tehlikeli Oyunlar' ve 'Bir Bilim Adamının Romanı' adlı eserlerinde düşünsel anlamda eyleme dönüşen ötekiliğin yıkıcılığını gözler önüne serer.

KAYNAKÇA

- ADLER, Alfred (1997). İnsan Tabiatını Tanıma, (Çev.: Ayda Yörükân), İstanbul: TİBKY.
- AKTAŞ, Şerif (2000). Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, Ankara: Akçağ Yay.
- ATAY, Oğuz (2004a). Tutunamayanlar, İstanbul: İletişim Yay.
- ATAY, Oğuz (2004b). Tehlikeli Oyunlar, İstanbul: İletişim Yay.
- ATAY, Oğuz (2004c). Bir Bilim Adamının Romanı, İstanbul: İletişim Yay.
- AYTAÇ, Gürsel (1999). Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler, Ankara: Gündoğan Yay.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

-
- ÇOŞTUROĞLU, Mustafa (2001). Sosyal Şizofreni ve Yaratıcı Düşünce, Ankara: Güldikeni Yay.
- ECEVİT, Yıldız (2005). Ben Buradayım... Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası, İstanbul: İletişim Yay.
- ERGİL, Doğu (1994). Toplum ve İnsan, Ankara: Turhan Kitapevi.
- FORDHAM, Frieda (2004). Jung Psikolojisinin Ana Hatları, (Çev. Aslan Yalçın), İstanbul: Say Yay.
- FROMM, Erich (2001). Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum, (Çev. Necla Arat), İstanbul: Say Yay.
- GÜNDOĞAN, Ali Osman (1997). Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi, İstanbul: Birey Yay.
- KORKMAZ, Ramazan (2002). İkaros'un Yeni Yüzü, Ankara: Akçağ Yay.
- KORKMAZ, Ramazan (2008). Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri, Ankara: Grafiker Yay.
- MORAN, Berna (2002). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2, İstanbul: İletişim Yay.
- ÖZBUDUN-Sibel, GEORGE-Markus, TEMEL-Demirer (2008). Yabancılaşma ve...., Ankara: Ütopya Yay.
- TUĞCU, Tuncar (2002). Yabancılaşma Problemi, Ankara: Alesta Yay.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

